

Úvod

Zahraničně ekonomickým vztahům byl odjakživa přikládán velký význam. V dřívějších dobách se ve studii těchto vztahů hledaly známky rozvoje nebo úpadku národního hospodářství. Bilance zahraničního obchodu zbožím byla považována za zcela neomylný ukazatel růstu nebo poklesu ekonomiky příslušného státu. Přebytek vývozu nad dovozem zboží byl považován za příznivý a převis dovozu nad vývozem za nepříznivý ekonomický jev. Později se ukázalo, že nemusí tomu tak být a změnil se názor na aktivní resp. pasivní obchodní bilanci. Došlo se k závěrům, že zahraničně ekonomická (ne)rovnováha nespočívá jen ve vztahu mezi vývozem a dovozem zboží, nýbrž že je třeba vzít v úvahu při hodnocení mezinárodních ekonomických transakcí i nezbožové zahraniční operace. Znamenalo to, že k obchodní bilanci (zbožové) bylo nutné přičlenit i jiné položky; jako např. mezinárodní pohyb služeb, důchodů, jednostranných převodů a kapitálu. Došlo tak k rozšíření mezinárodních transakcí.

Mezinárodní hospodářství prostupuje dnes všechny součásti národní ekonomiky každého státu. Mezinárodní obchod se musí shodovat s tím, co je výhodné pro domácí ekonomiku a musí být v souladu s jejími cíli. Národní ekonomiku ovlivňuje výroba, zaměstnanost, výrobní náklady, mzdy, důchody, ceny, úrokové míry apod., s čímž úzce souvisí schopnost provádět zahraničně ekonomické operace, tj. především schopnost obchodovat. Způsob fungování zahraničně ekonomických vztahů je výtvozem států a mezinárodních organizací. Důležitým bylo (a je) sledovat pohyb zboží, služeb, darů, kapitálu, peněz mezi jednotlivými státy a na základě výsledků statistických zjišťování usilovat o vytvoření určité soustavy faktů o uskutečněných zahraničně ekonomických operacích.

Cílem bylo, aby tato fakta ukazovala charakteristické rysy mezinárodních hospodářských vztahů. K jejich popisu byly vytvářeny zásady, definice a klasifikace podmiňující způsob provádění mezinárodních transakcí, které ve svém souhrnu představují platební bilanci. Je to statistická sestava uspořádání hospodářských transakcí mezi ekonomickými subjekty jednoho státu a subjekty ostatních států. Platební bilance úzce navazuje na soustavu národních účtů a dokonce musí respektovat jejich obecné rysy a principy. Ukazatele platební bilance a mezinárodní investorské práce představují integrální součást národních účtů, v některých otázkách existuje mezi nimi prakticky úplná shoda.

Vyjádření zahraničně ekonomických vztahů v národních účtech patří k nejsložitějším. Ekonomické vztahy mezi národním hospodářstvím ČR a zahraničím jsou v soustavě ročních národních účtů zpracovaných Českým statistickým úřadem zachyceny v několika dílčích bilancích; v bilanci disponibilních zdrojů a jejich užití, v bilanci důchodů, výdajů a kapitálových transakcí, v bilanci prvotních a druhotných důchodů, ve finančních transakcích a v bilanci čisté finanční pozice ČR vůči nerezidentům.

K hlavním rysům národních účtů patří, že pracují se statistickými jednotkami, se soustavou účtů, s tokovými a stavovými veličinami, na základě nichž je možno konstruovat různé dílčí i souhrnné analytické ukazatele. Z hlediska předložené studie jsou důležité ekonomické jednotky, které tvoří hranice národního hospodářství a účty, které popisují hospodářský koloběh. K tomu nutno poznamenat, že celkové hospodářství je v národních účtech definováno ve vztahu k rezidentským jednotkám, což představuje takový hospodářský subjekt, jehož zájem je soustředěn na ekonomickém území ČR. Tyto ekonomické subjekty provádějí operace (výroba, rozdělování, akumulace) na ekonomickém území Českého státu. Rezidentské (tuzemské) jednotky se účastní transakcí s jednotkami, které jsou rezidenty v ekonomikách jiných států, tj. s nerezidentskými (cizozemskými) jednotkami. Takové operace jsou vnějšími ekonomickými transakcemi a jsou evidovány na účtu nerezidentů. K soustavě účtů se patří uvést, že pro potřeby této studie jsou rozhodující výsledky zachycené na běžných účtech, které se týkají tvorby a rozdělování důchodů i jejich užití formou výdajů na konečnou spotřebu. Na základě toho a s využitím dílčích podkladů z běžného účtu platební bilance je možno provést výpočet hrubého disponibilního národního důchodu a hrubých národních úspor i dalších charakteristik ukazujících vztah tuzemské ekonomiky k zahraničí (např. saldo národních běžných transakcí s nerezidenty). Nejdůležitější ekonomické informace potřebné k vyjádření vztahů mezi ekonomikou ČR a zahraničím jsou uváděny na běžných účtech, čemuž byl věnována pozornost v této studii.

Z uvedeného vyplývá, že v souladu s hlavním účelem zdůrazněným ve studii jsou těžištěm výsledky operací zahraničního obchodu (zboží a služby), bilance výnosů a běžných převodů, z nichž bylo odvozeno

Zachycení ekonomických vztahů ČR k zahraničí v národních účtech v letech 1995 až 2006

několik základních (i hypotetických) intenzitních charakteristik ukazujících působení (pozitivní i negativní) zahraničních transakcí na tuzemskou ekonomiku. Především byl ukázán vliv zbožových a službových zahraničně ekonomických operací na HDP, vliv čistých prvotních důchodů nerezidentům a čistých jednostranných převodů od nerezidentů na hrubý disponibilní národní důchod a vliv čistých kapitálových transakcí nerezidentům na čistý úbytek finančních aktiv (čisté půjčky resp. výpůjčky). Na základě implicitních deflátorů celkového vývozu a dovozu byl vyčíslen vliv obchodního zisku resp. ztráty ze směnných relací na hrubý domácí důchod. Ve studii nejsou tudíž popsány vztahy, které zachycují transakce mezi rezidentskými a nerezidentskými jednotkami na účtech akumulace a rozvahových účtech.

Možnosti analytického popisu výše uvedených vlivů byly dány okruhem dostupných informací. V současnosti je k dispozici bohatý soubor čísel z ročních národních účtů (1995 až 2005) v běžných a ve stálých cenách (jako ceny 2000 pro dlouhodobé srovnání a jako ceny předchozího roku pro meziroční srovnání) a za rok 2006 ze čtvrtletních národních účtů v potřebné struktuře. Sledovaným obdobím se ve studii tudíž rozumí roky 1995 až 2006. V některých případech je celé období rozděleno do pěti dílčích období, což nebylo voleno libovolně, nýbrž s přihlédnutím k tempům přírůstu HDP a vlivům čistého vývozu na jeho změny. Vycházelo se z toho, že vývoj české ekonomiky, i když šlo o relativně plynulý proces, neprobíhal pravidelně a střídaly se v něm roky zpomalování i zrychlování růstu HDP a co je z hlediska vymezení úlohy (zadání) důležitější, docházelo v něm ke značným meziročním změnám vlivu čistého vývozu na vývoj HDP.

Metodické pojetí vývozu a dovozu zboží a služeb, čistých prvotních důchodů (saldo s nerezidenty), čistých běžných transferů (saldo s nerezidenty), salda národních běžných transakcí s nerezidenty a čistých půjček a výpůjček (čistý přírůstek resp. úbytek finančních aktiv) – je uvedeno v metodických materiálech ČSÚ (např. Zdroje, metody a výpočty HDP – vydáno v březnu 2001).

Ve studii se hodnotou rozumí absolutní údaje v mld. Kč v běžných cenách, které jsou i v textu uváděny. Objemy (fyzické), tj. údaje ve stálých cenách (ceny 2000 nebo ceny předchozího roku) se zpravidla neuvádějí; pro vyjádření vývoje reálně se používají pouze indexy nebo změny v % a v procentních bodech (p.b.). Struktury a strukturální změny se zásadně uvádějí pouze v % a v procentních bodech (p.b.) počítaných z údajů v běžných cenách.

x x x

Ve studii se potvrzuje, že výsledky zahraničního obchodu zbožím a službami jsou v určitém smyslu zrcadlovým obrazem vnitřní zejména výrobní struktury a jejího vztahu k výdajům na konečnou spotřebu. Nebyl však prostor pro popis strukturálního souladu či nesouladu mezi domácí realizovanou poptávkou a domácí efektivní nabídkou prostřednictvím zahraničního obchodu. Ukazuje se, dlouhodobě (i s přihlédnutím k očekávaným výsledkům za rok 2007), že se celkové vývozy a dovozy začínají navzájem vyrovnávat, i když v některých letech dovozy zboží značně převyšovaly vývozy zboží (1996 a 1997 a 2000 až 2002), aby posléze vývozy zboží výrazně převyšovaly dovozy zboží (2005 až 1. pololetí 2007). Na druhé straně vývoz služeb (příjmy za služby) byl každoročně vyšší než jejich dovoz (výdaje za služby), avšak míra převýšení se postupně snižovala. Za celé sledované období byla hodnota dovozu zboží vyšší než hodnota vývozu zboží o 5,8 %, přičemž hodnota vyvezených služeb převyšovala hodnotu dovezených služeb o pětinu. Zatím však co v roce 1995 schodek v obchodě se zbožím byl kryt přebytkem obchodu se službami z více než dvou pětín; v roce 2006 převýšil již přebytek v obchodě se zbožím přebytek v obchodě se službami téměř dvojnásobně. Nebylo možno prokázat korelační závislost mezi roční mírou zvyšování HDP (reálně) a vlivem zahraničního obchodu na zrychlování či zpomalování jeho růstu, neboť v některých letech i při vysokých tempech přírůstu HDP působil na jeho vývoj čistý vývoz negativně a obráceně. Za mírně kladným příspěvkem celkového zahraničního obchodu na růst HDP v roce 2006 ve srovnání s rokem 1995 se skrývá značně pozitivní vliv obchodu se zbožím a negativní vliv obchodu se službami. Tento jev se odrazil ve všech navazujících bilančních položkách.